

Центр дослідження історії Полтавщини
Полтавської обласної ради

ПОЛТАВІКА

ПОЛТАВСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

ТОМ

9

ОБРАЗОТВОРЧЕ і ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО

Книга 1: А–Л

Головний редактор
О. А. БІЛОУСЬКО

Полтава
ТОВ «АСМІ»
2015

УДК 94(477.53)(031)
ББК 63.3(47КР -4ПОЛ)Я2
П52

Автор ідеї, керівник проекту, головний редактор «Полтавіки. Полтавської Енциклопедії»
О. А. Білоусько.

Упорядники 9 тому:
О. А. Білоусько, Ю. О. Самойленко, В. М. Ханко.

Редакційна колегія 9 тому:
О. А. Білоусько (головний редактор), О. М. Курчакова, О. М. Петренко, О. М. Пошивайло, Т. П. Пустовіт (заступник головного редактора), Ю. О. Самойленко, В. М. Ханко.

*Видано за кошти обласного бюджету
згідно із Планом випуску соціально значущих видань.*

Полтавіка. Полтавська Енциклопедія [Текст] = Poltavika.
П52 Poltava Encyclopaedia: у 12-ти т. / голов. ред. О. А. Білоусько; Центр дослід. іст. Полтавщ. Полт. обл. ради. — Полтава: ТОВ «АСМІ», 2015. — 755+ ССХVІ с., іл., схеми.

Т. 9: Образотворче та декоративне мистецтво = Fine Art and Decorative Art, кн. 1: А—Л = A—L / упоряд. тому: О. А. Білоусько, Ю. О. Самойленко, В. М. Ханко; редкол. тому: О. А. Білоусько (голов. ред.) та ін. — 2015. — 755+ ССХVІ с., іл., схеми.

ISBN 978-966-182-375-3 (повне зібрання)

ISBN 978-966-182-376-0 (том 9)

ISBN 978-966-182-377-7 (книга 1)

Дев'ятий том 12-томного видання «ПОЛТАВІКИ. Полтавської Енциклопедії» висвітлює найважливіші моменти мистецького процесу на Полтавщині від найдавніших часів до початку ХХІ століття, дає змогу побачити полтавську складову як невід'ємну частину художньої культури людства. Видання містить значний текстовий та ілюстративний матеріал. Адресоване всім, хто цікавиться історією мистецтва.

УДК 94(477.53)(031)
ББК 63.3(47КР -4ПОЛ)Я2

ISBN 978-966-182-375-3 (повне зібрання)
ISBN 978-966-182-376-0 (том 9)
ISBN 978-966-182-377-7 (книга 1)

© Центр дослідження історії Полтавщини
Полтавської обласної ради, 2015.
© О. А. Білоусько, Ю. О. Самойленко,
В. М. Ханко, упорядкування, 2015.
© ТОВ «АСМІ», оформлення, 2015.

БРАТСТВО УКРАЇНСЬКИХ МИТЦІВ «КОБЗАР» (БУМ).

Ств. весною 1989 за ініціативою художника Ф. М. Гуменюка з метою об'єднання митців українського походження, що мешкали в в Ленінграді (тепер м. С.-Петербург). Умова членства — опрацювання української тематики, активна участь у процесах українського національного відродження, вплив на формування позитивної суспільної думки про Україну та українців на теренах Росії та ін. країн.

Первісне ядро братства склали художники, які гуртувалися навколо Ф. М. Гуменюка: професійні майстри, студенти художніх вузів. Це були митці, що працювали в різних галузях художньої творчості, висловлювали творчі погляди своєрідною, авторською художньою мовою, але були об'єднані ідеєю відродження та розвитку мистецьких традицій, духовних настанов української нації, закладених у добу розквіту козацького суспільства, державницькі зусилля якого породили Гетьманську державу, а в кін. 20 ст. давали надію на відродження українського суверенітету. Об'єднуючим фактором також була спільна участь цих митців у діяльності Товариства ім. Т. Г. Шевченка, що діяло в Ленінграді.

Історично склалося, що українці брали активну участь у розбудові С.-Петербурга — втіленні імперських прагнень Петра I, становленні та розвитку культурно-мистецького життя міста на Неві, а звідси і всієї імперії. Але в Російській імперії не було місця демократизму козацького суспільства, через що вся історія взаємостосунків українського та російського народів сповнена трагічного національного протистояння. Тому вже через самі історичні обставини свого створення столичний центр Російської імперії поставив для національно свідомого українця як велетенський меморіал придушеної української свободи та незалежності. Проте геній Т. Г. Шевченка надав Північній Пальмірі значення важливого українського творчого осередку, з якого брали початок доленосні для української нації креативні ініціативи.

І в часи Російської імперії, і в часи Радянського Союзу С.-Петербург/Ленінград був місцем зосередження передових інтелектуальних сил держави, тому

втілення українських творчих ініціатив тут іноді було більш реальним, ніж в самій Україні. Цьому також сприяв більш вільний, ніж в УРСР, доступ до різноманітних українських культурно-історичних джерел, які зосереджені в чисельних бібліотеках та музеях міста.

Еволюція міста на Неві у 20 ст., коли значення столиці перехопила Москва — втілення патріархального, допетровського царизму московитів, перетворила Ленінград на своєрідний центр культурно-духовного протистояння осередку совєцького тоталітаризму, тій таки Москві. Розбудований за європейським зразком у добу найвищого розквіту капіталізму в Росії, навіть своїм розташуванням максимально наближений до західно-європейського світу, Ленінград притягував обдарованих молодих людей з усього СРСР особливою творчою атмосферою, що панувала в різноманітних навчальних закладах, перетворюючи багатьох на вільнодумців.

По закінченню навчання в Інституті живопису, скульптури та архітектури ім. І. Ю. Рєпіна (1971) Ф. Гуменюк залишився жити та працювати в Ленінграді, обравши для творчої праці українську тематику, розпочавши ґрунтовні історико-культурологічні дослідження. До національної художньої роботи приєдналися і його друзі-земляки: В. Макаренко, Г. Чернета та Ю. Сьомош, які теж мешкали на берегах Неві. Таким чином на поч. 1970-х у Ленінграді утворилося товариство українських митців, які засобами новітнього мистецтва розвивали та поширювали українські мотиви в артистичному середовищі міста. На ґрунті переосмислення та переадаптації давніх національних образів і символів, які в свій час втілювалися засобами козацького бароко та народного мистецтва, створювалася нова живописно-графічна композиційна мова, завдяки якій з новою силою стала звучати в мистецтві легендарна минушина, котра силою мистецтва набувала виразної реальності, наділяючи вірою в яскраву перспективу українства.

Художні пошуки українських митців вплинули на формування своєрідного декоративістського, формально-стилізаторського напрямку мистецтва Ленінграду, творцями якого, в першу чергу, були вихованці Ленінградського вищого художньо-промислового

училища ім. В. Г. Мухіної. Тут українська традиція іконопису та народного малярства, що мала в основі своїй ідеї античності, релігійного гуманізму й реформації та розвивалася молодими українцями Ленінграду, мала певні спільні художні риси з напрямком російських митців, які відштовхувалися від іконописних традицій Київської Русі та здобутки Італійського Відродження.

Прагнення до самостійного творчого пошуку та вільного висловлення естетичних позицій вело українців у коло ленінградських художників неконформістів, які сповідували концептуальне бачення власної особистості. Ламаючи вузькі рамки офіційної естетики соціалістичного реалізму, неконформісти автоматично перетворювалися на ворожий елемент для правлячого совєцького режиму, який у серед. 1970-х підіймав у СРСР нову хвилю утисків свободомислячої творчої інтелігенції.

Ленінградські неконформісти солідаризувалися з неконформістами Москви, виставку яких було ганебно розгромлено за наказом властей 1974 (сумнозвісна «бульдозерна виставка»). У місті на Неві було зорганізовано дві виставки неофіційних ленінградських художників — в Будинку культури ім. І. Гази (1974) та в Будинку культури «Невський» (1976). Виставки «неофіціалів» були масштабними за всіма показниками, мали великий успіх і стали важливою сторінкою в історії мистецького розвитку Північної Пальміри останньої третини 20 ст., яку пізніше стали називати «газа-невською культурою». Помітне місце в цій культурі належало українським митцям. Молоді неконформісти: Ф. Гуменюк, Н. Павленко, В. Макаренко, В. Сазонов, В. Стрельников, Л. Яструб головно заявили за себе як про національне мистецьке явище, провісники у 1975, 1976 на квартирі московського колекціонера Першу та Другу виставки неофіційних українських художників. Ці виставки були схвально прийняті й творчою інтелігенцією столиці СРСР та мали резонанс за кордоном.

Така українська мистецька активність викликала незадоволення великодержавницького режиму, який на той час продовжував докладати значних зусиль та досяг вагомих результатів у процесі русифікації Укра-

їни, викоринуючи українську мову, науку, культуру. Почалося переслідування учасників московських квартирних виставок. Дехто з них (В. Макаренко, В. Сазонов та ін.) емігрував на Захід. У 1977 Ф. Гуменюк, як організатор та активний учасник цих виставок, був позбавлений ленінградської прописки й разом із дружиною Н. Павленко та донькою змушений був виїхати на проживання до Дніпропетровська, де мешкали батьки художника. Перебуваючи під пильним наглядом КДБ, Ф. Гуменюк продовжував активну творчу та неофіційну виставкову діяльність у СРСР та за кордоном. За це представники совєцьких ідеологічних структур оголосили його інакомислячим — українським націоналістом, ідеологічним диверсантом.

Через утиски в кін. 1970-х український мистецький рух в Ленінграді затухав. Таким чином у «добу розвиненого соціалізму в СРСР», яку пізніше назвали «брежневським застоєм» (1970 — поч. 1980-х), пройшов перший — «дисидентський» період новітнього українського мистецтва в місті на Неві, коли закладалися художньо-естетичні принципи національного мистецтва, вільного від антиукраїнського ідеологічного впливу правлячих структур СРСР.

Другий період почався у добу т. з. «горбачовської перебудови». У 1983 до Ленінграда повернувся Ф. Гуменюк з родиною та продовжив творчу діяльність, опрацьовуючи накопичений в Україні історико-етнографічний матеріал у нових тематичних творах. З'явилися нові, молодшого віку художники-українці, які вірили в перспективу українського мистецтва, що ґрунтується та розвиває національні традиції світобачення.

Політичні перетворення в СРСР, розпочаті Генеральним секретарем ЦК КПРС М. С. Горбачовим, підштовхували творчу інтелігенцію до більш вільного висловлення своїх поглядів. Наприкінці 1987 в одному з павільйонів ленінградського виставкового центру відбулася славнозвісна «художня виставка в Гавані», де були представлені твори петербурзьких-петроградських-ленінградських митців від поч. 20 ст. до «часів перебудови». Це були твори т. з. російського авангарду та совєцького андеграунду, до яких були зачислені й роботи митців-українців. Комуністич-

ною ідеологією ці твори визнавалися шкідливими та через дії репресивного режиму десятиліттями приховувалися в недоступних фондах ленинградських музеїв, накопичувалися в малодоступних приватних колекціях та майстернях митців, не маючи перспективи широкого громадського оприлюднення. «Художня виставка в Гавані» стала акцією-подією, що мала величезний резонанс у творчих колах країни і ніби демонструвала, що комуністична влада дає дозвіл на вільні формальні художні пошуки й навіть готова вислуховувати певну критику совєцької політичної системи.

Демократично-революційні погляди вкупі з прагненнями до свободи творчої реалізації особистості — незгасимі в шарах культурної спільноти міста на Неві та час від часу спрацьовуючі як детонатор процесу позитивно-культурного оновлення суспільної свідомості — мали велике значення для розвитку як російської, так і української культур. Як у художньому середовищі С.-Петербургу серед 19 ст. одержав визнання та підтримку феномен Тараса Шевченка, так у художньому середовищі Ленінграду 80-х рр. 20 ст. одержав визнання феномен Феодосія Гуменюка, а українська мистецька праця викликала загальне зацікавлення.

У 1988 Ф. М. Гуменюк був прийнятий до Ленінградської організації спілки художників РРФСР. Художня рада, яка розглядала його кандидатуру до вступу, схвально зауважила: «Мужня людина. Стильки натерпівся, але не відступився від української тематики».

Прихильне ставлення ленинградської творчої інтелігенції до результатів праці українця можна пояснити ще тим, що авторський метод національного художнього творення Ф. Гуменюка, який за постійний орієнтир має українську мистецьку традицію, також базується на синтезі засадничих принципів європейського мистецтва класичної доби та композиційно-стилістичних досягнень різноспрямованих авангардних течій 20 ст. Такі підходи у творчому процесі є рисою, притаманною художній школі міста на Неві та цінуються її представниками, бо свідчать про інтелектуальне наповнення творчої праці, слугують засо-

бом протидії появі художніх штампів та гарантують оновлення й розвиток своєрідного культурного середовища Північної Пальміри.

Манера митця багатством та вишуканістю образотворчої мови ніби втілює квінтесенцію української мистецької культури й одночасно віддзеркалює досягнення світового мистецтва 20 ст. Ця особливість творчого почерку та авторитет художника, який сформувався у непримиренному відстоюванні власних морально-естетичних принципів, перетворили Ф. Гуменюка на неформального лідера художників-українців Ленінграда, які у кін. 1980-х — 1 пол. 1990-х робили власні творчі експерименти на ґрунті української мистецької традиції.

В цей період активізується культурологічна діяльність Товариства ім. Т. Г. Шевченка Ленінграду. До громади впливалася чисельна студентська молодь, яка прибувала на навчання з України. Меморіальна квартира-майстерня Т. Шевченка в Академії мистецтв розглядалася креативними українцями як своєрідна реалізація проекту «лабораторії української духовності на чужині», де Кобзар творив художні образи, що втілювали національну сутність. В місті на Неві проводилися щорічні Шевченківські вечори (9–10 березня), Дні української культури, тематичні концерти, творчі вечори тощо. Ф. Гуменюк а разом із ним інші митці-українці відігравали в цьому важливу роль, виконуючи організаційну та різноманітну художню роботу. При цьому було очевидним, що керівництво товариства, яке багато років складалося з поважних радянських інтелігентів, не бажає реагувати на соціально-політичні зміни, що вже розпочалися в надрах комуністичної системи. Не чекаючи на зміни в політиці українського товариства, Ф. Гуменюк та художники, що гуртувалися навколо нього, оголосили про створення БУМ, метою якого проголошувалася незалежна мистецько-культурна діяльність. (Невдовзі українська студентська молодь Ленінграду теж об'єдналася для неформального спілкування в Український молодіжний клуб.)

На зустрічі під час Великодніх свят 1989 в майстерні Ф. Гуменюка, художники А. Дру-

чило, О. Володченко, В. Цапко, О. Перець, співак Театру опери та балету ім. С. М. Кірова Г. Заставний разом із господарем обговорили напрямки діяльності братства. Перша виставка живопису та графіки членів творчого об'єднання відбулася восени того ж року у фойє Ленінградської консерваторії під час концертного вечора, присвяченого українській музичній культурі. В ній взяла участь А. Дручило, О. Володченко, О. Перець. До новоутвореного братства активно приєднувалися інші митці, які прагнули заявити про себе як про українських художників.

Визначною культурною подією стала виставка БУМ, яка відбулася в травні 1990 у Державному музеї етнографії народів СРСР у Ленінграді. На виставці були представлені твори малярства, графіки, скульптури та декоративно-вжиткового мистецтва. Відкриття виставки стало яскравою артистичною акцією, яку допомогло влаштувати запрошене зі Львова «Товариство Лева». Ця мистецька акція започаткувала новий напрямок у виставковій діяльності етнографічного музею Північної Пальміри, який ґрунтувався на співпраці з митцями національних товариств.

Авторитет Ф. Гуменюка в мистецьких колах міста на Неві сприяв організації для зацікавлених українців мистецтвознавчих лекційних вечорів в Будинку культури ім. С. М. Кірова, на яких Г. Зубков представив історію створення та принципи образотворчої системи Стерлігова.

Впродовж 1 пол. 1990-х художники БУМ виразно позиціонували себе як українські майстри С.-Петербургу на різноманітних артистичних заходах. У діяльності БУМ брали участь фахівці різних галузей образотворчого мистецтва — вихідці з усіх регіонів України й ті, що волею долі народилися поза її межами: Ф. Гуменюк, Н. Павленко, А. Дручило, О. Володченко, В. Цапко, Л. Колибаба, В. Перхун, О. Дяченко, Н. Домашенко, С. Тріпак, Н. Коваленко, І. Тарасюк, В. Риполенко, І. Кулик, І. Матіяш, О. Перець, І. Андрюхін, Ю. Федоряк.

Художники братства брали участь у міжнародних бієнале «Відродження» (Львів, 1991), «Пан-Україна» (Дніпропетровськ, 1992, 1995). Помітною подією мистецького життя сто-

лиці України стала виставка БУМ «Козак Мамай з Санкт-Петербургу», що відбулася в Українському домі 1993. Виставку відвідав Генеральний секретар ООН Бутрос-Галі. Члени БУМ були активними учасниками заходів, пов'язаних з походом-реквіємом «Останнім шляхом Кобзаря» (Ф. Гуменюк і Н. Павленко виготовили спеціальну хоругву), 500-літтям Запорозької Січі, 1 і 2 фестивалі «Червона рута», презентацією Всеукраїнського фонду Тараса Шевченка. Важливою українською справою, в якій взяла участь братчики, стало встановлення пам'ятного каменю на місці першого поховання Т. Г. Шевченка на Смоленському кладовищі С.-Петербурга. Проект та роботи по створенню й встановленню пам'ятного знаку виконав та скеровував скульптор Л. Колибаба.

У 2 пол. 1990-х загострення соціально-політичної обстановки, викликане неефективним функціонуванням державних структур та ганебною й нещасливою першою російсько-чеченською війною, посилюючи в Росії шовіністичні настрої та зробило небажаними будь-які прояви національної гідності представниками неросійської нації. Діяльність БУМ в місті на Неві згортається. В 1992 Ф. М. Гуменюк повернувся на Україну. В цей час яскравим національним мистецьким виступом представників братства стають виставки, проведені далеко від С.-Петербургу. А. Дручило, В. Цапко спільно з У. Гуменюк, В. Дручило презентували свої твори в Канадсько-українській мистецькій фундації (КУМФ) (Торонто, 1996). У рамках культурної акції «Дні Петербурга в Полтаві» відбулася персональна виставка А. Дручило в Полтавському краєзнавчому музеї (2003).

На поч. 21 ст. БУМ як діюче художнє об'єднання фактично припинило свою діяльність у С.-Петербурзі, але досюгодні спорадично згадується у зв'язку з тією чи іншою культурно-мистецькою подією в місті на Неві, що має українське звучання. Митці братства, які сьогодні мешкають в Україні, продовжують творчу працю у річницю національного мистецтва та діють у напрямку оновлення художнього об'єднання в умовах незалежної української держави.

